

Nikodém Géza

Nikodém Géza (1975) Győrött született, jelenleg két győri intézményben tanít: a Harmónia Művészeti Iskolában 1996, a Richter János Zeneművészeti Szakközépiskolában pedig 1998 óta. Győr-Ménfőcsanakon és Tényőn teljesít kántori szolgálatot evangélikus és református istentiszteleteken.

Középkolai ének-zenetanár, zeneelmélettanár, karvezető és egyházzenesz végzettséget 1998-ban szerzett a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen.

Egyházzenei mesterdoktori (DLA) vizsgája részeként a szóbeli szigorlatot *Mohay Tamás*, *Papp Márta* és *Jáki Sándor Teodóz* előtt tette le 2004. június 11-én. Témái: I. Népének a népzeneben, II. XIX–XX. századi magyar zenetörténet, III. Rítusok a népéletben.

Diplomaliturgiáját 2008. november 13-án Budapesten, a kelenföldi evangélikus templomban teljesítette.

Disszertációját (témavezető: *Ullmann Péter/Dobszay László*) 2008. november 14-én a Zeneakadémián cum laude minősítéssel védte meg. Opponense *Török József* és *Tari Lujza*, a bizottság elnöke *Soós András* volt.

Koncertműsor

1. J. S. Bach: *C-dúr prelúdium és fúga* (BWV 545a)
2. Claude Goudimel: *42. genfi zsoltár*
3. Jubilamen (kétszólamú olvasmány) (Iz/Ézs 9,1–6)
4. Reményi Attila: *Grádcikok éneke*
5. J. S. Bach: *O Mensch, bewein dein Sünde gross*, korálelőjáték (BWV 622)
6. *Dicsőség és dicséret tenéked* (virágvasárnapi gregorián processziós himnusz)
7. J. S. Bach: Négy tétel a *Sei gegrüßet Jesu gütig* korálpartitából (BWV 768):
Korál — 6. variáció (manualiter) — 7. variáció (a' 2 Clav. et Ped.)
— 11. variáció (a' 5 voci, in Organo pleno)
8. Liszt Ferenc: *O filii et filiae* (részlet a Krisztus oratóriumból)
9. J. S. Bach: *Christ lag in Todesbanden*, korálelőjáték (BWV 652)
10. *Ascendit Christus hodie* (háromszólamú kanció a XV. századból.)
11. Nicolas Vallet: *Variációk a 150. genfi zsoltár dallamára*
12. Kodály Zoltán: *150. genfi zsoltár*

Vezényelt (2, 4, 8, 12), orgonált (1, 5, 6, 7, 9, 10, 11) és énekelt (3): *Nikodém Géza* DLA-jelölt. Közreműködött: a győri *Bartók Béla Gyermekkar*, vezényelt (6, 10) *Pappné Farnadi Tamara*, a gyermekkar művészeti vezetője. Orgonált (8) és énekelt (3): *Korda Péter* orgonaművész.

Liturgikus hanyatlás és megújulás

a népéneklés tükrében 1797-től a II. Vatikáni Zsinatig,
különös tekintettel egy szűkebb hazai tájegységre

A dolgozat alapkérdése: miért jutott a magyar Római Katolikus Egyház liturgikus élete abba a hanyatló állapotba, amelyben azt a XIX. század folyamán és a XX. század első felében találhatjuk? A kérdést alapvetően a meghatározott időszakban használt kéziratoss és nyomtatott énekeskönyvek anyagának vizsgálata vetette föl, mégpedig elvi és gyakorlati szempontból egyaránt. Az említett összeállításokban található anyag ugyanis sem funkcionálisan, sem tartalmilag nem felelt meg a hivatalos szertartáskönyvekben található szövegek és dallamok alapján elvárható normáknak. Sőt, azt lehet mondani, hogy az esetek nagy többségében teljes ellentétben álltak azokkal. Tartalmi különbségek tekintetében feltűnő, hogy a középkor folyamán kialakult és diadalra jutott hittani megállapítások aránytalanul nagy mértékben fogalmazódnak meg az említett kiadványok és kéziratok énekeiben. (Ez a tartalmi különbség a tárgyalt anyanyelvű népénekek esetében egyben határozott minőségi különbséget is jelent, noha ennek egyébként nem okvetlenül kellene így lennie.) Funkcionálisan pedig az volt szembevető, hogy jobb esetben ezeket az énekeket a mise elvileg kötelezően előírt szövegei helyett, rosszabb esetben a liturgia szövegeitől és cselekményeitől függetlenül alkalmazták.

Az összefoglaló elején feltett kérdés megválaszolásában segíthet az a közös nevező, amely az imént behatárolt időszak szinte valamennyi ilyesfajta vizsgálásának előfeltételeként határozható meg. Ez pedig nem más, mint a papság és az asszisztencia által az oltártérben, a laikus hívek által pedig a templom többi részében megszólaltatott énekek és imádságok markáns elkülönültsége, ami meglátásaim szerint szintén a középkor folyamán végbement teológiai és lelkiségtörténeti változásokban gyökerezik. Erről az alapvető problémáról, az ennek következtében kialakult olvasott misék gyakorlatáról és annak minden szakrális ténykedést befolyásoló hatásáról szólnak a bevezető főfejezetet követő 2., *Általános helyzetelemzés*, valamint a 3., *Helyzetelemzés az adott időszakban* című főfejezetek. A 4., *Helyzetelemzés a népéneklés fényében* című főfejezet az addig megfogalmazott tényezőket vizsgálja a népénektárak énektípusainak, valamint az egyes énekek mondanivalójának figyelembevételével.

Az 5. főfejezet a tanítók, a kántorok és a hivatásos zenészek tevékenységét mutatja be, akik a papság mellett a korabeli egyházzene művelői voltak. A 6. főfejezet pedig a korabeli népénekek zenei (dallami, ritmikai, harmóniai) jellemzőit ismerteti, majd azoknak leginkább a bécsi klasszikus és a romantikus műzenében fellelhető párhuzamaira mutat rá, kottapéldák segítségével.

A dolgozatot egy, a mai teendőket és tanulságokat megfogalmazó összefoglalás zárja.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
1.1. Tudományos célkitűzés	1
1.2. A források bemutatása	4
1.3. Módszertani megjegyzések	5
2. Általános helyzetelemzés	7
2.1. A mise két típusa	11
2.2. Az „énekes” („ünnepélyes”, „liturgikus”) nagymisék gyakorlata	13
2.3. Az olvasott misék (kismisék, csendesmisék) gyakorlata	18
2.4. Összegzés	23
3. Helyzetelemzés a vizsgált időszakban	25
3.1. A liturgikus állapotok korabeli magyarázata	25
3.2. Az elvi és a gyakorlati liturgikus élet szétszakadásának előzményei	26
3.2.1. A klérus és a hívek elkülönültsége	28
3.2.2. A latin nyelv következménye	29
3.2.3. Eucharisztia mint áldozat	33
3.2.4. Emlékezés az elhunytakra	35
3.2.5. A magánmisézés	38
3.2.6. A népénekek felértékelődése	41
3.2.7. Jezsuita lelkiség és népi áhítat	42
3.2.8. Összegzés	46
4. Helyzetelemzés a népéneklés fényében	48
4.1. Tartalmi aránytalanságok	48
4.2. A nagymise liturgikus tételeit helyettesítő népénekek	51
4.2.1. Miseénekek	52
4.2.2. „Szentségi” énekek	55
4.3. Egyéb, liturgikus előzményekkel nem mindig rendelkező népénekek	56
4.3.1. „Szentségi” énekek nem communicio-szerepben	56
4.3.2. Máriáról és a többi szentről szóló énekek	61
4.3.3. A szenvedéstörténetről szóló énekek	63
4.3.4. Jézus szívéről szóló énekek	64
4.3.5. A prédikációs énekek	66
4.3.6. A halottas énekek	71
4.3.6.1. A búcsúztatókról	74
4.3.6.2. A virrasztás	79
4.4. Liturgikus tételek a népénektárakban	80
4.4.1. Eredeti szöveg eredeti dallammal	81
4.4.2. Latin liturgikus szöveg újkori dallammal	82
4.4.3. Eredeti liturgikus szövegek „honi” nyelven, ám eredeti dallammal	83
4.4.4. Népének-parafrázisok	84

4.4.5. „Incipit”-parafrázisok	87
4.4.6. Verses népénekek latinul	87
4.5. A paraliturgikus ájtatossági formák, avagy a népénekrepertoár valódi élettere és annak hatása	88
4.5.1. Búcsújárás	88
4.5.2. A litániák	89
4.5.3. Vallásos társulatok	91
4.5.4. Összegzés	94
5. Tanítók, kántorok, zenészek	96
5.1. Népéneklés és liturgikus nevelés az iskolában	96
5.1.1. Alapfok	99
5.1.2. Középfok	100
5.1.3. Felsőfok.....	102
5.1.3.1. A tanítóképzés és a kántorképzés szétválasztásáról	106
5.2. A kántorságról	107
5.2.1. A kántorok	107
5.2.2. A kántorok kötelességei	109
5.3. A bécsi klasszika és a romantika korabeli műzene hatása	100
5.3.1. A korabeli műzene hatása a népénekek előadásmódjára	111
5.3.2. A ceciliánus mozgalom	115
6. A népénekek zenei vizsgálata.....	119
6.1. Domináns kitérés, domináns moduláció a dúr-moll rendszer megszilárdulását követően	119
6.1.1. A „triumfáló” domináns moduláció dúrból a domináns dúrba	119
6.1.2. Egyéb domináns moduláció dúrból a domináns dúrba	123
6.1.3. Az európai műzenében gyakori egyéb modulációs megoldások	124
6.1.3.1. Mollból a paralel dúrba	124
6.1.3.2. Dúrból a domináns paralel mollba	125
6.1.3.3. Mollból először a paralel dúrba, majd a domináns mollba	126
6.2. Különféle ritmusképletek és metrikai jelenségek.....	128
6.2.1. Kis nyújtott ritmusok mollban, patetikus „stylben”	128
6.2.2. Kis nyújtott ritmusok dúrban, szentimentális „stylben”	128
6.2.3. „Magyaros ritmus”, leginkább a chorijambus	130
6.2.3.1. Régi dallam új ritmikai köntösben	132
6.2.4. A felütés	133
6.2.4.1. Amikor a felütéshez alkalmazkodik a magyar szöveg	133
6.2.4.2. Amikor a felütéshez nem alkalmazkodik a magyar szöveg ...	134
6.2.4.3. Néhány megoldási kísérlet	135
6.2.4.4. Kétnegyed-felütés 4/4-es ütemmutató esetén.....	139
6.2.4.5. Háromnyolcad-felütés	139
6.2.5. A páratlan lüktetés hatása oda és vissza	141

6.2.6. Az előadásmód megjelenése a (kéziratos) lejegyzés ritmusában ...	145
6.3. Különféle dallamok, dallamfordulatok	146
6.3.1. Alsó szó-mi kezdet.....	146
6.3.2. Mi-lá-ti-dó kezdet mint érzelmi kifakadás	148
6.3.2.1. Mi-dó-ti-lá kezdet az előbbihez hasonló jelleggel	149
6.3.3. Dúr-kvártszext-felbontások	150
6.3.3.1. Alulról induló dúr-kvártszext-felbontás mint kezdőmotívum	150
6.3.3.2. Alulról induló dúr-kvártszext-felbontás „tételen” belül	151
6.3.3.3. A pasztorális dúr-kvártszext	152
6.3.4.1. Felülről induló dúr-szext-felbontás induláskor	152
6.3.4.2. Oktávambitust bejáró, lefelé irányuló hangzatfelbontás dúrban	153
6.3.5. Skáladallamok	154
6.3.5.1. A skáladallamok és a népi előadásmód viszonya (Exkurzus gyanánt).....	156
6.3.6 Dallamos moll fordulatok	159
6.3.7. Szekvenciák	161
6.3.8. A A ³ indulás	162
6.3.8.1 A A ³ indulás mollban.....	166
6.3.9. Ó és új	167
6.3.10. Kromatika, főként a dúr skála emelt negyedik fokán	169
6.3.11. II ⁶ I ₄ ⁶ V ⁷ I kadenciát kívánó dallamzáradékok	173
6.3.11.1. Kersch Ferenc és az I. fokú kvártszext. (Exkurzus gyanánt) ...	175
6.3.12. Mi-fá-szó-fá-mi-re-dó záróformula.....	176
6.3.13. A feminin zárlatok, többnyire I. fok 9–8, 7–8, 4–3-as késleltetéssel	177
6.3.13.1. Egy különös feminin zárlat	179
6.3.14. Kettős záradékok.....	179
6.3.15. Talán nem is véletlen dallampárhuzamok	180
6.3.16. Régi szöveg új dallami köntösben	181
6.3.16.1. Kovács Márk által „megjobbítva” közölt dallamok	182
6.3.16.2. Egyéb „megjobbítva” közölt dallamok	185
6.4. Összefoglalás	186
7. Összefoglalás.....	189
Függelék 1. Részletek Versegly Ferenc: Rikóti Mátyás c. költeményéből.....	194
Függelék 2. A hatodik fejezetben kottával idézett római katolikus énekek forrásai.....	196
Forrásjegyzék	202
Irodalomjegyzék	208
Tartalomjegyzék	213